

SVERIGES UTBILDNINGSRADIO AB:S YTTRANDE ÖVER BETÄNKANDET "EN NY MYNDIGHET FÖR ATT STÄRKA DET PSYKOLOGISKA FÖRSVARET" (SOU 2020:29)

Sveriges Utbildningsradio AB (UR) vill här avge följande remissyttrande. Yttrandet är begränsat till de delar av betänkandet som berör UR:s verksamhet enligt bolagets uppfattning.

Sammanfattning

UR anser att i och med att den nya myndigheten för det psykologiska försvaret inte främst ska agera i krigstid – utan samverka och samarbeta med olika myndigheter och aktörer för att stärka den svenska befolkningens motståndskraft mot otillbörlig informationspåverkan i fredstid – så är UR en naturlig kunskapspartner för myndigheten.

Inte minst under samhällskriser som påverkar skolans möjligheter att bedriva undervisningen på plats – och därmed att upprätthålla en viktig del av det demokratiska samtalet med och bland unga – kan UR bistå skolorna med stöd, rådgivning samt material till den digitala hemundervisningen. Detta har den pågående covid19-pandemin tydliggjort.

En viktig del i att skapa motståndskraft är den utbildning och folkbildning som UR står för. I förebyggande syfte bidrar UR till att stärka den individuella psykologiska motståndskraften i befolkningen mot desinformation och felaktig information, framförallt genom att höja medie- och informationskunnigheten (MIK). UR:s utbildnings- och folkbildningsinsatser kan på det sättet bidra i *förebyggande* syfte till det som kan benämnas civil beredskap/försvar och som handlar om både samhällets och individens förmåga till motståndskraft vid kris. Det gör det möjligt för människor att bättre hantera situationer då beredskapen höjs.

På sikt anser UR att det är viktigt att utforska hur ett källkritiskt beteende i konkreta individuella användningssituationer kan stärkas/aktiveras. Detta för att medvetandegöra individens egna spridning av felaktig eller vilseledande information, exempelvis genom att dela innehåll via sociala medier.

Här vill UR -tillsammans med andra aktörer- utforska hur företaget skulle kunna bidra till att stärka det psykologiska försvaret

3 Vad är psykologiskt försvar?

3.6 Utredningens slutsatser

UR delar utredningens bedömning att för att en ny myndighet ska kunna ges ett tydligt uppdrag så bör begreppet psykologiskt försvar definieras på ett sätt som gör det användbart för vår tids utmaningar.

UR understryker i sammanhanget behovet av att skilja på desinformation (såsom propaganda) som sprids i syfte att vilseleda och felaktig information (såsom ogrundade rykten) som handlar om oavsiktlig spridning av ej korrekt information.

I praktiken så sammanfaller förstås båda varianterna. Detta eftersom både desinformation och felaktig information sällan uppfattas som sådan av en användare – exempelvis på sociala medier. Användaren är ofta omedveten om informationens vilseledande karaktär när han eller hon exempelvis delar en nyhet med sina bekanta och vänner.

På samhällsnivå gäller det för staten att motverka att avsändaren av desinformationen når ut med denna. På individnivå är det här som människors (eventuellt bristande) förmåga till *källkritik* spelar en avgörande roll, oavsett om det handlar om desinformation eller oavsiktlig felaktig information. Detta kan också ske om en användare inte använder sig av sina existerande (digitala/MIK) förmågor i en konkret situation.

3.7 Utredningens bedömning

UR delar utredningens bedömning att det psykologiska försvarets ändamål är att värna det öppna och demokratiska samhället, den fria åsiktsbildningen samt Sveriges frihet och oberoende.

För att säkerställa ett sakligt demokratiskt samtal är det i sammanhanget allt viktigare att det finns aktörer som kan stärka *mediekunskapen*, både i och utanför skolan. Inte minst vid samhällspåfrestningar är det väsentligt för människor att förstå olika mediers roll i samhället för att kunna analysera och kritiskt värdera information.

Mot denna bakgrund anser UR att den föreslagna definitionen av ändamålet för psykologiskt försvar kan vara vägledande även för UR som ser sig själv en aktör som kan bidra med *utbildningsinsatser* för att stärka det psykologiska försvaret.

4 Grundläggande begrepp

4.7 Utredningens slutsatser

Enligt regeringens *Strategi för en stark demokrati (2018)* bygger en stark demokrati på "att människor är välinformerade, engagerade och kompetenta och kan fatta välgrundade beslut."

UR anser att en fri debatt är avgörande för den fria åsikts- och opinionsbildningen, det demokratiska samtalet samt vår tryck- och yttrandefrihet. Hård kritik får aldrig heller hindras från att yttras. Det psykologiska försvaret måste alltid ta sin utgångspunkt i att bevara det öppna samhällets fria kunskaps- och informationsutbyte som en av en fungerande demokratisk viktigaste grundpelare.

Det är mot denna bakgrund som UR tillstyrker utredningens slutsatser, särskilt vad gäller desinformation som en form av *informationspåverkan* som ska vara *otillbörlig* för att avskilja detta från vanliga och legitima kommunikationsinsatser i opinionsbildningssyfte.

UR vill i sammanhanget lyfta att i praktiken så anser *fyra av tio svenskar* att det har blivit svårare att kritiskt granska källor. Bland äldre anger nästan hälften att det har blivit svårare. Det visar en Novus-undersökning om källkritik som UR lät genomföra

hösten 2019. Detta är såväl anmärkningsvärt som oroväckande, också från ett demokratiperspektiv. Om demokratin bygger på *välinformerade* medborgare som fattar *välgrundade* beslut så måste individerna känna sig säkra på att bedöma källor och deras trovärdighet.

Redan i propositionen 2012/13:164 *Bildning och tillgänglighet - radio och tv i allmänhetens tjänst 2014–2019* ansåg regeringen att en fungerande demokrati bygger på välinformerade medborgare och slog fast att UR:s särskilda uppdrag att sända utbildnings- och folkbildningsprogram spelar en central roll i sammanhanget.

En allt viktigare förutsättning för att aktivt kunna delta i de demokratiska processerna är att alla, oavsett ålder, har tillräckliga kunskaper om hur medier liksom sociala plattformar fungerar och om att kunna sälla och värdera information.

Av de tre public service-bolagen i Sverige har UR – genom sitt utbildnings- och folkbildningsuppdrag - ett särskilt ansvar för att bidra till att stärka MIK hos befolkningen. UR har i drygt 20 år producerat ett utbud med MIK-innehåll till alla målgrupper. Under den nuvarande tillståndsperioden kommer UR att förstärka sina insatser ytterligare.

6 Myndigheter och andra aktörer med uppgifter inom det psykologiska försvaret i dag

6.11 Andra aktörer med verksamhet inom det psykologiska försvaret

I kapitlet 6.11 lyfter utredningen olika aktörer med verksamhet inom det psykologiska försvaret, bl.a. Sveriges Radio AB (6.11.3) och Sveriges Television AB (6.11.4). Dock inte UR.

I SR:s och SVT:s sändningstillstånd finns uppgifter som reglerar beredskaps- och säkerhetsfrågor. Om högsta beredskap råder i landet ska SR och SVT utgöra självständiga organisationer med totalförsvarsuppgifter och lyda direkt under regeringen. Av dessa framgår även att båda bolagen ska sända meddelanden som är av vikt för allmänheten (VMA) om en myndighet begär det.

UR:s roll i beredskapsfrågor behöver tydliggöras. I förarbeten om public services beredskapsuppdrag förs ett resonemang där man menar att krisuppdragen ska spegla de olika funktioner public servicebolagen har för samhällets beredskap. UR anser att företaget bör verka inom det psykologiska försvaret i *fredstid*. Även om endast SR och SVT utgör en del av totalförsvaret så har UR ett beredskapsuppdrag inriktat på fredstida kriser som en viktig beståndsdel i totalförsvaret.

UR:s verksamhet bidrar till det som kan benämnas civil beredskap/försvaret som handlar om hela samhällets förmåga till motståndskraft vid kris och som gör det möjligt för människor att hantera situationer då beredskapen höjs. UR vill betona att försvarsberedningen i delrapporten *Motståndskraft – inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025 (2017)* lyfter att det psykologiska försvaret inte enbart kan handla om förberedelser för krig utan även måste bedrivas i fredstid. Psykologiskt försvar ska – så långt det är möjligt under krisförhållanden – säkerställa bevarandet av ett öppet och demokratiskt samhälle med åsiktsfrihet och fria medier. UR kan direkt och operativt stötta skolorna i kristider vilket den pågående pandemin har tydliggjort (se nedan, s. 5–6).

Med tanke på utbildningsuppdraget ser UR sitt bidrag inte i att motverka *avsändaren* av själva desinformationen (såsom en statlig propagandaaktör). UR bidrar till att motverka omedveten *vidarespridning* av felaktig information riktad till den svenska befolkningen – oavsett om det handlar om desinformation eller annan felaktig information. Detta genom att i förebyggande syfte höja den källkritiska kunskapen.

Som ett exempel kan nämnas att i samband med det svenska valet 2018 uppmärksammade forskare vid Oxfords universitet att svenskar som använde tjänsten *Twitter* var överlägsna i Europa på att okritiskt dela falska och dåligt underbyggda nyheter på nätet. Detta jämfört med hur det såg ut i de andra stora valen i Europa som hölls ungefär samtidigt – i Frankrike, Tyskland och Storbritannien (*News and Political Information Consumption in Sweden: Mapping the 2018 Swedish General Election on Twitter*).

8 Utmaningar och uppgifter för ett modernt psykologiskt försvar

8.3 Vad är det som hotar?

8.3.3 Desinformation riktad mot samhällets grundläggande funktionalitet

UR anser att desinformation såsom utredningen beskriver den är en betydande utmaning för det demokratiska samtalet och en fungerande demokrati. UR vill även understryka utredningens bedömning att vårt digitala samhälle, med sina enorma möjligheter och fördelar, har gjort det svenska samhället sårbart för olika typer manipulering av information och opinioner som ofta syftar till att skapa osäkerhet och tvivel hos medborgarna. Skickliga desinformationsinsatser som får spridning ökar spänningar och polariseringen i samhället, påverkar/förskjuter opinioner samt minskar tilliten både mellan människor och gentemot offentliga institutioner.

Public service har en allt viktigare roll i att motverka denna utveckling. I sitt bidrag till antologin om desinformation, propaganda och näthat *Det demokratiska samtalet i en digital tid (2020)* beskriver Olle Wästberg public services bidrag till det psykologiska försvaret: "De traditionella mediernas försvagning och krympta redaktioner har gjort det lättare för den som vill nå ut med propaganda att göra det utan att bli granskad och bemött. Här har Public Service-företagen en särskild roll. Sveriges Radio, Utbildningsradion och Sveriges Television har stora möjligheter att förmedla källkritisk kunskap och peka på systematisk ryktesspridning och konspirationsteorier."

Om ryktesspridning och annan felaktig information är reella utmaningar för Sveriges demokrati och något som därför måste hanteras, hur kan då UR bidra för att bemöta de beskrivna utmaningarna?

Till skillnad från SR och SVT kan UR med sitt särskilda utbildningsuppdrag stötta lärarna att i skolan varje dag *möjliggöra det demokratiska samtalet* med och bland barn och unga samt utveckla elevernas kompetenser, vilket inte minst den pågående infodemin till följd av pandemin har tydliggjort.

Det är med all rätt som Wästberg i sitt bidrag särskilt lyfter *skolans* avgörande roll: "Behovet av kompetens i källkritik och kritiskt granskande ökar i och med att antalet medborgare som undviker traditionella nyhetsmedier växer. Det centrala är skolan, som bör skapa motståndskraft mot desinformation, näthat och propaganda." Bo Jansson, tidigare ordförande i Lärarnas riksförbund, har skrivit att dagens elever är ett öppet mål för mörka fientliga krafter som vill destabilisera vårt samhälle: "Källkritik och kritiskt tänkande är en alltför viktig del av elevernas utveckling som medborgare i ett demokratiskt samhälle för att komma på undantag i brist på resurser eller kunskap."

De följande styckena ska läsas som exempel på hur UR bidrog – och bidrar – till att lösa de samhällsutmaningar som plötsligt kan uppstå under en samhällskris som den pågående covid19-pandemin.

Samhällets plötsligt uppstående behov av skolundervisning hemifrån

Skolans roll i händelse av kris berör många människor på olika sätt i och med den viktiga samhällsfunktion skolan innehar. Coronapandemin har synliggjort vilken roll UR kan inta för att stötta föräldrar, lärare och elever i händelse av en samhällskris. Detta bland annat utifrån vårt oberoende samt vårt uppdrag att sprida kunskap till alla. UR:s självklara prioritering under våren var att stötta rektorer, lärare, elever och föräldrar i den rådande situation då undervisningen i många fall behövde bedrivas digitalt. På mindre än en vecka prioriterade UR om sin verksamhet för att tillgängliggöra relevant innehåll och förmedla aktuell information till olika aktörer inom skolsektorn.

När coronaviruset ändrade situationen för skolan i Sverige initierades samverkansprojektet *Skola hemma* där UR, Skolverket, SKR, Swedish Edtech Industry och RISE ingick. Projektet skulle bli en kompass för aktörer inom svensk skola och erbjuda stöd och samverka för att bidra till att lösa utmaningarna med att bedriva undervisning hemifrån. Allt i syfte att kunna bibehålla undervisning samtidigt som man följde myndigheternas riktlinjer för att begränsa smittspridning.

UR insåg i ett tidigt skede att en pandemi skulle kunna försätta svensk utbildningssektor i ett exceptionellt läge. Lärare skulle behöva hantera en ny situation med nya arbetssätt med mycket kort framförhållning och många elever skulle behöva ta ett stort ansvar för sina studier hemifrån. Efter en snabb programinventering konstaterades att UR kunde erbjuda aktuellt innehåll som lämpade sig för distansundervisning i alla kärnämnen samt material som krävs för att kunna bedriva kvalitativ undervisning - bland de 13 000 utbildningsprogram som är publicerade på UR Play. Befintligt material lyftes fram på webben och presenterades på ett nytt och tydligt sätt för att underlätta för såväl lärare som föräldrar och elever att enkelt finna samt kunna använda relevant programutbud i det uppkomna kritiska läget. Fokus var att stärka alla; föräldrar, elever och lärare. Även de som inte var vana UR-användare.

Samhällets plötsligt uppstående behov av att kunna bemöta infodemin

Vid samhällspåfrestningar är medie- och informationskunnighet väsentligt, liksom att förstå mediers roll i samhället. Detta för att kunna analysera och kritiskt värdera information. Det handlar ytterst om vår förmåga till ett sakligt demokratiskt samtal och det är därför viktigt att det finns aktörer som kan stärka mediekunskapen.

UR:s mångåriga kompetens på området gjorde det möjligt att möta upp behoven kring hur man hanterar den infodemi som ofta följer i spåren av en samhällskris och som även följde i spåren av covid-19. När korrekt information blandas med tips och råd från självutnämnda experter samt med rykten och konspirationsteorier är det helt avgörande för den enskilda individen att kunna skilja på vad som är sant och vad som är falskt. Kanske extra viktigt vid pandemier eftersom det med ett nytt virus saknas säker kunskap om hur pandemin kommer att fortskrida, hur länge den kommer att pågå och vilka konsekvenser som följer både för den enskilda individen och för samhället. En osäker framtid skapar rädsla och osäkerhet och bristen på säkra framtidsprognoser skapar utrymme för ryktesspridning och desinformation.

För att motverka den ryktesspridning som en pandemisituation riskerar att medföra gjorde UR en riktad satsning inom MIK. Både inom delar av UR:s befintliga produktion, genom specialproducerade program, men också genom *Källkoll Corona* – en helt ny programserie. I programserien *Källkoll corona* sorterade och granskade källkritikexperterna Åsa Larsson och Jack Werner den mängd uppgifter som översköljde oss i och med pandemin. Vad är sant? Vad är falskt? Var uppkommer ryktena? Vilken statistik ska vi tro på? Och hur vet man om en källa är trovärdig? Huvudsaklig målgrupp för serien var elever i årskurserna 7–9 då det är en målgrupp som riskerar att ha svårast att navigera i floden av information.

I UR:s befintliga utbud synade radioprogrammet *Hjärta & Hjärna* hur man hanterar en infodemi i spåren av en pandemi. *Hjärta & Hjärna* sänds i Sveriges Radios kanal P4 och har en stor, och växande, publik. Programmen finns även tillgängliga på UR Play och andra plattformar där poddar finns. UR:s YouTubekanal *Orka Plugga* producerade specialavsnitt kring hur man hittar rätt information i coronatider. Programmet *Skola hemma – experterna* (som vänder sig till lärare och skolpersonal) svarade i flera avsnitt på frågor om coronarykten i skolvärlden och hur lärare kan samtala kring dessa. UR gjorde flera insatser för att få spridning av utbudet. Bland annat skickades extra nyhetsbrev till lärare men också till flera organisationer och verksamheter utöver skolpersonal, bland annat Statens Medieråd och Svensk Biblioteksförening som i sin tur tipsade vidare om UR:s utbud, för att sprida information om befintligt men också nyproducerat MIK-utbud.

Sammanfattningsvis bidrog UR:s aktiviteter därmed till det psykologiska försvaret genom att stärka ungas och andra befolkningsgruppers MIK-kunskaper och på så sätt bygga psykologisk motståndskraft mot infodemin. Om den nya myndigheten för det psykologiska försvaret, såsom Wästberg beskriver ”inte främst ska agera i krigstid är det rimligt att den samverkar med olika myndigheter och aktörer kring medie- och informationskunnighet” är UR en naturlig kunskapspartner för myndigheten.

9 En ny myndighet för psykologiskt försvar

9.1 Övergripande inriktning för en ny myndighet

UR delar utredningens bedömning att det psykologiska försvaret ska stärka befolkningens förmåga att upptäcka och kunna motstå påverkanskampanjer och desinformation och därmed bidra till att skapa motståndskraft och försvarsvilja hos befolkningen och i samhället.

UR instämmer även i utredningens bedömning att det psykologiska försvaret måste dels verka förebyggande, dels operativt, vilket kräver både ett långsiktigt perspektiv och en förmåga att snabbt kunna agera när så krävs.

Som utredningen beskriver har utbildningsväsendet en viktig roll i att förbereda och utbilda medborgarna i kritiskt tänkande och att kunna analysera och värdera det samtida medielandskapet. Myndigheter, t.ex. Statens medieråd har, och kommer att ha, viktiga uppgifter inom det förebyggande arbetet. Här kan UR bidra på ett betydelsefullt sätt, utifrån en djup kunskap och mångårig erfarenhet kring utbildningsinsatser i MIK-sammanhang,

9.2 Stödja, stärka, samordna och utveckla samhällets samlade motståndskraft inom det psykologiska försvaret

UR instämmer i utredningens förslag att den nya myndigheten får till uppgift att i fred, vid höjd beredskap och i krig stödja, stärka, samordna och utveckla samhällets samlade motståndskraft inom det psykologiska försvaret. En viktig del av att skapa motståndskraft i det sammanhanget är det kunskapshöjande programutbud som UR står för. UR är inom ramen av sitt utbildningsuppdrag i allmänhetens tjänst beredd att bidra med kunskap och erfarenhet till det nya myndighetens arbete när det gäller att utveckla och effektivt stärka den individuella psykologiska motståndskraften.

Avslutningsvis vill UR lyfta att det i nuläget är oklart enligt forskningen (se för aktuell överblick MIK-utredningen *Det demokratiska samtalet i en digital tid*, 2020) vilka mer djupgående effekter i form av beteendeförändring MIK-insatser har. UR understryker även MIK-utredningens slutsats att "det är också viktigt att de olika metoder för medie- och informationskunnighet och stärkt motståndskraft som används av olika aktörer och mot olika målgrupper studeras och utvärderas."

UR anser därför att det är viktigt att utforska framöver hur ett källkritiskt beteende i konkreta individuella användningssituationer kan stärkas/aktiveras. Detta för att medvetandegöra individens egna spridning av felaktig eller vilseledande information, exempelvis genom att dela innehåll via sociala medier. Här vill UR -tillsammans med andra aktörer- utforska hur företaget skulle kunna bidra till att stärka det psykologiska försvaret.

För Sveriges Utbildningsradio AB

Sofia Wadensjö Karén, vd